

QARABAĞ VƏ ƏTRAF ƏRAZİLƏRDƏ YAYILMIŞ *SALVIA* L. NÖVLƏRİ

Ülkər Ahyeva, Rəşad Səlimov

AMEA-nın Botanika İnstitutu

Sürvə və ya adaçayı (*Salvia*) L. növləri miqdarına görə dalaşkimilər (*Lamiaceae*) və ya da dağçiçəklilər (*Labiatae*) fəsiləsinin ən böyük cinsidir və 1000-dən çox məlum növdən ibarət olmaqla fəsilənin dördü birini təşkil edir. Azərbaycan florası çoxcildliyində cinsin Qafqazda 40 növünün, Azərbaycanda 27 növünün, onlardan ikisinin mədəni əkin şəraitində yayıldığı qeyd olunmuşdur. Son nomenklatur dəyişikliklərini əks etdirən tədqiqatlarda isə cinsə aid 35 növün və 3 yarımnövün olduğu, o cümlədən Azərbaycan florasında rast gəlinən növlərdən 3-ünün mədəni əkin şəraitində becərildiyi göstərilir. Sürvə xalq təbabətində antibakterial, mədə, diuretik, spazmolitik, antiseptik, hemostatik, stimullaşdırıcı və karminativ vasitə kimi, həmçinin tonzillit (angina), öskürək, soyuq dəymə və yaraların müalicəsində istifadə olunur.

Tədqiqatın məqsədi iqtisadi əhəmiyyətə malik *Salvia* L. cinsinin Qarabağ və ətraf ərazilərdə yayılmış növlərini dəqiqləşdirmək üçün AMEA Botanika İnstitutunun Herbari fondunda (BAK) saxlanılan herbari nümunələrini və ədəbiyyat materiallarını aydınlaşdırmaq, gələcək çöl-tədqiqat işləri üçün bu ərazilərdə yayılmış taksonların yayılma arealları və fenologiyası haqqında ilkin tədqiqat planını hazırlamaqdır. Bu məqsədlə BAK-da saxlanılan *Salvia* L. cinsinin herbari nümunələri, Azərbaycan florası çoxcildliyi və digər mənbələr araşdırıldı. AMEA Botanika İnstitutunun Herbari fondunda saxlanılan *Salvia* L. cinsinə aid herbari nümunələrinin araşdırılması nəticəsində fonda 33 növə aid 689 herbari nüsxəsinin olduğu aşkarlanmışdır. Onlardan 10 növə aid 68 nüsxənin Qarabağ və ətraf ərazilərdən yığıldığı müəyyən olunmuşdur.

Araşdırma nəticəsində məlum olmuşdur ki, Qarabağ və ətraf ərazilərdən yığılmış herbari nümunələrinin toplanması 1925-1940-cı illəri əhatə edir və bu herbari nümunələrinin 25%-i Zəngilan, 14,7%-i Xocavənd, 13,2%-i Qarabağ, 11,8%-i Cəbrayıl, 11,8%-i Şuşa, 8,8%-i Ağdam, 8,8%-i Kəlbəcər, 5,9%-i Füzuli ərazilərindən toplanmışdır. Toplanan nüsxələrdən 11-i *Salvia aethiopsis* L., 2-si *Salvia glutinosa* L., 2-si *Salvia karabachensis* Pobed., 3-ü *Salvia limbata* C.A.Mey., 10-u *Salvia nemorosa* L., 1-i *Salvia prilipkoana* Grossh. & Sosn., 12-si *Salvia sclarea* L., 1-i *Salvia verbascifolia* M.Bieb., 7-si *Salvia verticillata* L., 19-u *Salvia viridis* L. növlərinə məxsusdur. Herbari nümunələri A.A.Qrossheim, İ.İ.Karyagin, L.Prilipko, N.Gurvitsch, V.T.Trofimov, M.Mikulkin, R.Rzazadə, E.Pobedimova, T.Heydeman, İ.İsayev, A.X.Lətifova tərəfindən toplanmışdır. *Salvia* cinsinə mənsub olan bu nümunələrin toplanması əsasən may-avqust aylarını əhatə edir. Ədəbiyyat məlumatlarına əsasən, AMEA Botanika İnstitutunun Herbari fondunda (BAK) rast gəlinən növlərdən başqa *Salvia tesquicola* Klokov & Pobed., *Salvia virgata* Jacq., *Salvia grosheimii* Sosn. növlərinin də Qarabağ və ətraf rayonlarda yayıldığı müəyyən edilmişdir. Cənubi Qafqaz ölkələri arasında Azərbaycanda geniş arealda yayılma zonası mövcud olan *Salvia* L. cinsinə aid növlərin həm taksonomik, həm də molekulyar cəhətdən təftiş edilməsi, həmçinin xüsusən Qarabağa aid herbari nüsxələri əsasən XX əsrin 25-40-cı illərini əhatə etdiyi üçün onların həmin rayonlardan yenidən yığılması və tədqiqi zəruridir.